

A ROMÁN ÉS A MAGYAR JOGI TERMINOLÓGIA HELYZETE ROMÁNIÁBAN – SZAKNYELVI PROBLÉMÁK ÉS TERMINOLÓGIATERVEZÉSI FELADATOK

BENŐ ATTILA – KOKOLY ZSOLT – BENŐ LORÁND

Babeş–Bolyai Tudományegyetem – Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem – BBTE

E-mail: attila.beno@ubbcluj.ro; kokolyzsolt@sapientia.ro; lorand.beno@law.ubbcluj.ro

The Situation of Romanian and Hungarian Legal Terminology in Romania. LSP Problems and Terminology Planning Tasks. The study reviews the situation of Romanian and Hungarian terminology strategy in Romania based on new results on law and linguistics. It also presents the most important language planning results in terms of legal language. The authors analyse the past and current situation and the legal status of Romanian and Hungarian as languages for specific purposes. Legal terminology problems and opportunities to further develop LSPs are also described. The development of Hungarian legal language in Transylvania presupposes the further expansion of the possibilities of language use in the field of public administration, science and education in terms of status planning, and the creation of bilingual Romanian-Hungarian terminology databases and dictionaries in terms of corpus planning.

Keywords: terminology planning, language for specific purposes, bilingualism, legal language, Hungarian in Romania

1. Bevezetés

Az 1989 előtti évtizedekben akárcsak a többi külső régióban, a kisebbségi kétnyelvűségi helyzet következtében a magyar szaknyelvi regiszterek Erdélyben is folyamatosan leépültek, elkülönültek a magyarországi használattól (Péntek 2012: 16). Ezeknek a negatív folyamatoknak az elszigeteltség és az oktatásban, valamint a hivatali, munkahelyi nyelvhasználatban megmutatkozó nyelvpolitikai korlátozás volt az oka (Benő–Péntek 2019: 60). E két tényező részleges megszűnésével a szaknyelvtervezési feladatok a korpusztervezésre, a szaknyelvi állomány fejlesztésére és a szaknyelvek státus- és presztízstervezésére irányulnak, s a korábbi helyzet negatív következményeit próbálják ellensúlyozni. A korpusztervezés, azaz a szaknyelvi szóállomány kialakítása az államnyelvi és a magyar terminusok, valamint a magyar–magyar megfeleltetés összehangolásán túl terminusalkotást is jelent, hiszen az államspecifikus terminusoknak rendszerint nincs egyértelmű megfelelőjük más nyelven.

A kétnyelvűség kontextusában a szaknyelv használatának lehetősége az általános nyelvi és emberi jogokat is érinti, és ekként nem mellékes összetevője a kisebbségi helyzetben élő állampolgárok közéleti megnyilvánulási lehetőségeinek és érdekképviselésé-

nek. Ugyanakkor azt is szem előtt kell tartanunk, hogy az anyanyelvhasználat funkcionális teljességéhez a szaknyelvek használata is hozzátartozik.

Tanulmányunkban az eddigi jogtudományi és nyelvészeti eredmények alapján áttekintjük a magyar terminológiastratégia romániai helyzetét, a fontosabb nyelvtervezési eredményeket a jogi szaknyelv vonatkozásában, ismertetjük az állam és a magyar jogi szaknyelv korábbi és jelenlegi helyzetét, majd elemezzük a jogi terminológiai problémákat és a szaknyelv fejlesztési lehetőségeit.

2. A terminológiastratégia helyzete Erdélyben, nyelvtervezési eredmények

Ismert, hogy a szaknyelv helyzete nemcsak a szakmai nyelvhasználatra van hatással, hanem befolyásolja a közéleti, általános megnyilatkozásokat is, hiszen a terminusok egy része beépül a mindennapi kommunikációba. Azok a jogi terminusok, amelyek érintkeznek a közigazgatás, a hivatali ügyintézés, a menedzselés és az oktatásszervezés kérdéseivel, kiemelt jelentőségűek a közéleti diskurzusokban is.

Erdélyben a magyar nyelvű jogi szaknyelvhasználat problémái nagymértékben közősek más szaknyelvek gondjaival: a magyar nyelvű felsőfokú szakképzés korlátozott volta, magyar tudományos intézetek hiánya, a magyar nyelv szórványos jelenléte a szakmában – ebben az esetben az igazságszolgáltatásban és a közigazgatásban. Ebből is látható, hogy a szaknyelvi tervezés olyan komplex folyamat, amely az oktatástervezést, a szakképzést, a tannyelvpolitikát, a tudományművelést, a nyelvi menedzselést és a terminustervezést egyaránt érinti. A jogi szaknyelv vonatkozásában az oktatástervezés elsősorban a felsőfokú képzésre vonatkozik, és a magyar nyelvű jogászképzés erősítését, a magyar nyelvű egyetemi jegyzetek, segédanyagok, két- vagy többnyelvű korpuszok elkészítését feltételezi. A posztgraduális szakképzés magyar nyelvűségének kiterjesztése szintén tannyelvpolitikai kérdés. A tudományművelés tekintetében kiemelten fontosnak tekinthető magyar nyelvű kutatóműhelyek létrehozása, szakkönyvek és szakfolyóiratok kiadása. Fontos kezdeményezés volt ilyen tekintetben a *Romániai Magyar Jogtudományi Közlöny* megjelentetése 2003 és 2010 között.¹

Az erdélyi magyar intézmények szintjén a nyelvtervezésben – ezen belül a korpusztervezésben – megalakulásától kezdve kiemelt szerepet tölt be a Szabó T. Attila Nyelvi Intézet szociolingvisztikai, kontaktológiai kutatásaival, megjelentetett kétnyelvű szakszótáraival és kétnyelvűségi monográfiáival² (szoros együttműködésben az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetségével). A Romániai Magyar Közgazdász Társaság jogi terminusokat is tartalmazó szakszótáraival (Fazakas 2005; Fazakas–Somai 2008) és magyar nyelvű, középiskolásoknak szóló, gazdasági kultúrát alakító folyóiratával (*Közmag*)

1 <http://jog.sapientia.ro/hu/kiadvanyok/periodikak/romaniai-magyar-jogtudomanyi-kozlony> (utolsó letöltés: 2021. 07. 25.).

2 A Szabó T. Attila Nyelvi Intézet Kiadványai: <http://www.sztanyi.ro/displaypubl641f.html> (utolsó letöltés: 2021. 07. 25.).

szintén a szaknyelv fejlesztésének ügyét szolgálja. Kutatóműhelyként is említendő a Babeş–Bolyai Tudományegyetem és a Sapientia egyetem jogászképzést biztosító kar, illetve tanszék magyar munkatársainak csoportja, amelyről a továbbiakban részletesen szólunk.

Konkrét terminológiai adatbázisok és szakszójegyzetek vonatkozásában kiemelendő a Szabó T. Attila Nyelvi Intézet keretében megvalósult korpusztervezési munka, amely a magyar–román kényelvűség szaknyelvi dimenziójának fejlesztését szolgálja. Az elkészült terminológiai munkálatok nemcsak a szaknyelveket érintik, hanem a köznap nyelvhasználatot is, hiszen a szaknyelvi terminusok egy része beépül a közéleti megnyilatkozásokba.

Az erdélyi magyar sajtó részéről jelzett nyelvi probléma megoldásaként a Szabó T. Attila Nyelvi Intézet munkatársai Péntek János vezetésével kidolgozták az új tiszti rendőrfokozatok megnevezéseinek magyar nyelvű rendszerét, 2002-ben ugyanis a hagyományos katonai rendfokozatok helyett más, kevésbé katonai jellegű megnevezéseket vezettek be (pl. *locotenent* 'hadnagy' helyett *inspector de poliție* – 'rendőrfelügyelő', *locotenent-colonel* 'alezredes' helyett pedig a *comisar de poliție* – 'rendőrbiztos' megnevezést). Mivel egy jelentésmező vonatkozásában, hierarchikus összetettségében 15 államspecifikus terminust kellett követhető minta nélkül magyaráítani, valódi kihívás volt megfelelő megnevezéseket találni. Az erdélyi nyelvi iroda honlapján elérhető szójegyzék³ ajánlásai beépültek az erdélyi sajtónyelvi használatba, és ma is rendszerint ezeket a megnevezéseket alkalmazzák a különböző rendőrfokozatok jelölésére.

Hasonló gondot jelentett a rendszerváltást követő két évtizedben az országos és helyi szintű állami intézménynevek magyaráítása. Mivel korábban az erdélyi regionális köznyelvben a román nyelvű intézménynevek igen sokféle, sokszor rögtönzött, következetlen használata volt jellemző, a www.nyelvijogok.ro honlap kezdeményezésére a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet és a Szabó T. Attila Nyelvi Intézet közreműködésével 2009-ben az egységesítés szándékával elkészült az államigazgatási rendszer fontosabb intézményneveinek magyar fordítása. A kétnyelvű intézménynévjegyzék elérhető a kutatóállomás honlapján,⁴ és ennek hatása az erdélyi magyar sajtó intézménynév-használatában is megmutatkozik.

Az intézet gondozásában készült és megjelentetett kétnyelvű szakszótárak jelentős mértékben érintik a román jogi terminusok magyaráítását is. Ilyen a 2002-ben megjelent *Román–magyar közigazgatási szótár* (Fazakas 2002) és ennek magyar–román párja (Benő és mtsai 2004). Ugyancsak a Szabó T. Attila Nyelvi Intézetben szerkesztették az úttörőnek tekinthető *Román–magyar oktatásterminológiai szótárt* (Benő–Fazakas–Sárosi–Márdirosz 2009) és 2015-ben ennek magyar–román változatát (Fazakas–Tódor 2015). Mindkét szótár anyaga tágan értelmezett szaknyelvi koncepciót jelez, mivel a didaktika és a pedagógia terminusain kívül az oktatás intézményrendszerének különböző szintjeit

3 http://www.sztanyi.ro/download/roman_rendorfokozatok_magyarul.pdf (utolsó letöltés: 2021. 07. 07.).

4 http://www.sztanyi.ro/download/roman_intezmenynevek_magyarul.pdf (utolsó letöltés: 2021. 07. 07.).

megnevező szavakat, az oktatással kapcsolatos ügyintézési terminusokat is beépíti lexikográfiai anyagába.

Kimondottan jogi terminológiai kétnyelvű korpusznak tekinthető a *Román–magyar jogi szótár* (Hegedűs–Kiss–Nemes 2006). A Kriterion Könyvkiadó gondozásában 2006-ban megjelent kiadvány átdolgozott és bővített változata az 1978-ban megjelent *Román–magyar jogi szótárnak*. Szóanyagát Deák Levente és Osváth Judit gyarapította a mai jogi szaknyelvre, a megváltozott jogrendszer terminusainak figyelembevételével.

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül a *Termini Magyar–magyar szótár és adatbázis*⁵ oldalát sem, amely a külső régiók magyar szaknyelveinek jobb megismerését is szolgálja. Ez az internetes lexikográfiai adattár ugyanis élőnyelvi adatokra alapozva a külső régiók legkülönbözőbb szaknyelveinek (közigazgatási, jogi, oktatási regiszter) kontaktusjelenségeit és megőrzött régiségeit rögzíti (Benő 2017), így adatai a szaknyelvi tervezésben, a nyelvi problémák meghatározásában is nagymértékben hasznosíthatók. Ilyen irányú felhasználhatóságát jelzi az, hogy az adatbázis több mint 1220 szócikkkel és 5400 szójelentéssel adatomlja az erdélyi magyar nyelvhasználat különböző regiszterek szerinti sajátosságait.

Megemlítendő, hogy a *Monitorul Oficial al României* című hivatalos kiadvány magyar nyelvű változata (*Románia Hivatalos Közlönye*) magyar fordításban közli a legfontosabb romániai jogszabályokat, és ez elvileg ösztönző hatással lehetne a romániai magyar jogi szaknyelv használatára. Az itt közölt *ad hoc* fordítások azonban többnyire nem felelnek meg az elvárásoknak, gyakoriak a tükörfordítások, ez pedig azt eredményezi, hogy például a magánjogi szövegek ebben a kiadványban – Veress Emőd szerint – már-már érthetetlennek bizonyulnak (Veress 2018). Ezt a problémát tovább súlyosbítja az a tény, hogy a Hivatalos Közlöny kizárólag az általános érvényű jogszabályok (a Hivatalos Közlöny I. része) szemelvényes fordítását tartalmazza, tekintettel a jogszabályok nagy mennyiségére és változatosságára, valamint a magyar nyelvű szerkesztőség lehetőségeire.⁶

3. A jogi terminológia helyzete államnyelven

Romániában jelenleg a jogi terminológia alakulását egyrészt az alkotmány rendelkezései határozzák meg, amelyek leszögezik a román nyelv államnyelvi státusát (a 2003 óta hatályos alkotmány 13. cikkében kimondja, hogy „Romániában a hivatalos nyelv a román nyelv”.⁷), ebből pedig értelemszerűen az következik, hogy a szaknyelvi fejlesztés a román nyelven létrejött vagy ezen a nyelven történő hivatalos írásbeli vagy szóbeli kommuniká-

5 <http://termini.nyud.hu/htonline/htlista.php?action=firstpage> (utolsó letöltés: 2021. 07. 25.).

6 https://www.monitoruloficial.ro/article--Monitorul_Oficial_Partea_I_%C3%AEn_limba_maghiar%C4%83_-_acte_normative--111.html (utolsó letöltés: 2021. 07. 25.).

7 *Constituția României. România Alkotmánya*. Fordította Varga Attila. Kolozsvár: Forum Iuris Kiadó. 2016.

ciót célozza. A román alkotmány ráadásul egy sajátos „örökkévalósági záradékot” is tartalmaz, ugyanis a 152. cikkely (1) bekezdése alapján a hivatalos nyelv nem képezheti alkotmánymódosítás tárgyát. Ez a rendelkezés pedig ellehetetleníti a magyar nyelv (legalább regionális szinten) hivatalossá válását, ezáltal gátat szab a magyar jogi terminusok hivatalos környezetben való használatának.

Ami a peres eljárásokat illeti, a polgári, illetve a büntetőeljárás területén a közvetlenség és az ellentmondásosság, valamint az anyanyelv használatának elvei lehetővé teszik magyar nyelv használatát a román polgári és büntetőbírótság előtt. A polgári eljárási törvénykönyv (*Codul de procedură civilă*) 18. cikkelyének (2) bekezdése szerint azok a román állampolgárok, akik egy nemzeti kisebbséghez tartoznak, jogosultak arra, hogy anyanyelvükön fejezzék ki magukat a bíróság előtt, azonban az ügyiratokat és beadványokat – a (4) bek. értelmében – román nyelven kell megfogalmazni. Hasonló rendelkezés található a büntetőeljárásról szóló törvénykönyv (*Codul de procedură penală*) 12. cikkelyének (2) bekezdésében. Ez a rendelkezés azonban nem vonatkozik a büntetőeljárás nyomozási szakaszára, csak a tárgyalási szakaszra. Ellenben ugyanannak a cikknek a (3) bekezdése lehetővé teszi szakfordítók és tolmácsok részvételét a büntetőeljárásban olyan román állampolgár esetében is, aki nem beszél a román nyelvet, vagy nem tudja magát jól kifejezni államnyelven. Összességében kijelenthető tehát, hogy amennyiben a többi eljárási résztvevő is ismeri a magyar nyelvet, a magyar nyelvű szóbeli kommunikáció mind a polgári, mind a büntetőperек perfelvételi és érdemi tárgyalási szakaszában lehetséges, amennyiben az eljárási iratokat román nyelven fogalmazzák meg, ráadásul ez a rendelkezés alkotmányos erejű norma [Románia Alkotmánya, 128. cikkely (2) bek. alapján].

A romániai normatív szövegek egységességét a jogi normák jogtechnikai feltételeire vonatkozó 2000. évi 24. sz. törvény⁸ szabályozza, amely kitér a törvényalkotás nyelvi és stilisztikai követelményeire is („A jogtechnikai normák határozzák meg a jogszabály nyelvét és stílusát.” – 2. cikkely (2) bek.). A terminológiai egységességre a törvényen belül külön cikkely (37. cikkely) vonatkozik, amely első bekezdésében kimondja, hogy a normatív szövegben azonos fogalmakat csak ugyanazzal a kifejezéssel lehet jelölni. A 37. cikkely (32) bekezdése kimondja azt is, hogy amennyiben egy fogalom vagy egy kifejezés számára nincs elfogadott forma, vagy az, ami van, eltérő jelentéssel bírhat, akkor annak kontextusbeli értelmét az a jogi norma definiálja, amely a fogalmat vagy kifejezést bevezeti. Ez a magyarázat megjelenhet a jogszabály általános rendelkezéseiben vagy egy, az adott kifejezéshez tartozó csatolmányban, és ez kötelező érvennyel használandó valamennyi kapcsolódó normatív szövegben.

A jogi terminológia alakulásának másik vonulatát Románia 2007-es európai uniós csatlakozása jelenti, amelynek következtében a román nyelv is a hivatalos nyelvek státuszát élvezzi. Ez a tény – az uniós politika fordításgyakorlatának is köszönhetően –

8 Legea nr. 24. din 27 martie 2000 (republicată) privind normele de tehnică legislativă pentru elaborarea actelor normative. Publicat în Monitorul Oficial nr. 260. din 21 aprilie 2010.

hozzájárult ahhoz, hogy a jogász-nyelvészi, illetve jogi szakfordítói tevékenység révén kiterjedt és rendkívül heterogén korpusz jöjjön létre, amely az uniós normák nemzeti jogba való átültetési kötelezettsége révén a nemzeti jog egyik forrásává is vált.

Ebben a rövid áttekintésben terjedelmi okok miatt nincs lehetőség arra, hogy részletesebben tárgyaljuk az uniós jogi fordítási gyakorlatnak a román jogi szaknyelvre gyakorolt hatását. Ez nem is volna indokolt, mivel ennek a jelenségnek a konceptuálisan hasonló formában történő megjelenését az újonnan csatlakozott tagállamok többségénél megfigyelhetjük, és nem is volna lehetséges a kontextust meghatározó jogi-nyelvészeti aspektusok részletesebb tárgyalása nélkül: az uniós normaszövegek átültetése jogi szakfordítói tevékenységként gyakorlatilag egyre inkább önálló területté válik. Azt mindenesetre érdemes kiemelni, hogy az uniós jogi anyag lefordítása és átültetése hasonlóan jelentős szerepet játszik a jelenkori román jogtudomány dinamikusabbá tételében és a szaknyelvi állományok kialakításában, mint amilyen szerepet a 19. század végi, 20. század eleji törvényszövegek fordításai a modern román törvénytár (Polgári törvénykönyv, Kereskedelmi törvénykönyv, Büntető törvénykönyv) kialakításában játszottak.

Jóllehet a román és a magyar nyelv az Európai Unió hivatalos nyelve, a jog és a jogi rendszer érvényesülése a két államban némileg különböző. Ezek az eltérések az alapvetően terminológiai problémákon túl az állami berendezkedések különbségeiből is fakadnak. Mindazonáltal az Európai Unió sajátosságaiból, a két azonos hivatalos minőséget élvező nyelv jellegéből és a jogharmonizáció kötelezettségéből kifolyólag a nyelvi megfeleltetés mégis ezen a jogterületen tűnik a kihívásokkal legkevésbé terhelt feladatnak.

A jelenlegi nemzeti jogalkotás folyamatához kapcsolható esetleges terminológiai kérdések vonatkozásában a román nyelvű szakirodalom elsősorban a polgári jog intézményeinek, fogalomrendszerének szentelt figyelmet. A hatályos romániai polgári jog és a polgári jogi szaknyelv szempontjából ugyanis egyfajta mérföldkőnek tekinthető a 2009-ben elfogadott és 2011-től hatályos új román polgári törvénykönyv, amelynek kidolgozását hosszú folyamat előzte meg. Az új normaszöveg kidolgozása melletti egyik érv éppen nyelvi jellegű volt: a megelőző, 1865 és 2011 között hatályos román polgári törvénykönyvet még 1864-ben, Alexandru Ioan Cuza fejedelem uralkodása alatt fogadták el, ugyanakkor nyelvi kontextusában a mű még annál is korábbi állapotokat rögzített (a modellként szolgáló anyagok között az 1809-es Code Napoléon és az azt követő francia polgári törvénykönyvtervezetek is szerepeltek). Annak ellenére, hogy mintegy másfél évszázados érvényessége idején a törvénykönyvet folyamatosan módosították, hogy a mindenkor történelmi-társadalmi és nyelvi kontextusban is mérvadó maradjon, és az eredeti szöveg megőrzése érdekében a jogi folytonosság és a jogtörténeti hagyomány melletti érvelés is elhangzott, a romániai jogalkotó mégis új normaszöveg kialakítása mellett döntött.

A 2009 előtti első Polgári törvénykönyvhöz hasonlóan Románia új, modern polgári jogi törvénykönyve is terminológiájában elsősorban francia nyelvű jogi anyagot hasznosít, kiváltképpen a kanadai Québec tartomány Polgári törvénykönyvét (Code Ci-

vil du Québec), de ihletet szolgáltatott bizonyos mértékben az olasz és a svájci polgári törvénykönyvek is. A francia és a román nyelv nagymértékű átjárhatósága gyakorlatilag olyan szintű jogi szaknyelvi terminológiai átvételt tesz lehetővé, amely kevés más uniós tagállamra jellemző. Ugyanakkor a román nyelvű szakirodalomban megfogalmazódott az az észrevétel is, hogy a törvénykönyv szintjén nem történt meg a felhasznált jogi terminusok teljes mértékű egységesítése, mi több, egyes esetekben a francia kifejezés más jogintézményt jelöl, mint a román lexéma értelmező szótárban megadott jelentéstartalma.

Megemlítjük ezzel kapcsolatban N. Sache román jogász által hivatkozott egyik példát a Polgári törvénykönyv személyiségi jogokra vonatkozó terminológiai ambivalenciájára, amelyben nem történt meg maradéktalanul a törvény szerint megkövetelt egységesítés, és a személyiségi jogok megsértésénél két kifejezés szerepel (*atingere*, ill. *vătămarea adusă dreptului*⁹) (Sache 2018). Ezek közül az első a semlegesebb jelentéstartalmú francia (*atteinte*) lexémát követi annak ellenére, hogy a kódex kontextusából valójában a román jogalkotónak a pontosabb jelentéstartalmú második terminusra vonatkozó szándéka valószínűsíthető.

Nem idézzük fel a Polgári törvénykönyv személyiségi jogokra vonatkozó részéből az említett szerző által felhozott többi példát, hanem az ennek a terminológiai heterogenitásnak a fordításra gyakorolt konkrét hatását szeretnénk röviden kifejteni: a román Polgári törvénykönyvnek ugyanis 2016-ban megszületett az első magyar fordítása.¹⁰ Az ugyanazon jogintézményre használt eltérő terminusok fordításakor két opció merült fel. Az egyik: maximálisan megőrizni a normaszöveg autenticitását két különböző, szinonim vagy hasonló jelentéstartalmú magyar kifejezés használatával, ami a jogszabály felhasználói számára az előzetes megítélés alapján szükségtelen zavart keltett volna; a másik: a magyar változat terminológiai egységesítése, amelyet a nyelvi és tartalmi koherencia megőrzésének igénye is indokolt. Ez az eljárás azonban gyakorlatilag ugyanúgy tekinthető utólagos korrekciónak, mint a szövegen végzett értelemmódosító beavatkozásnak.

A magyarországi gyakorlattól eltérően a román jogalkotó vagy az igazságügyi tárca egyelőre még nem kezdeményezte a hazai jogszabályok programszerű fordítását, még nem jött létre olyan terminológiai adatbázis, amely jogszabályfordítási program keretén belül tenné közzé kereshető formában a jogszabályok jellemző szakkifejezéseit és értelmezését. Természetesen ez nem azt jelenti hogy egyáltalán ne létezne a román jogszabályi korpusz esetében idegen nyelvű, valamely világnyelvre fordítás (ezt akár saját kezdeményezésből, akár valamely követelménynek eleget téve több intézmény is megvalósította), hanem azt, hogy nem jött létre egy egységes, nyelvi és jogi szempontból lektorált átfogó adatbázis vagy interneten elérhető platform.

Ugyanakkor a legfontosabb román normaszövegek (alkotmány, törvénykönyvek, szaktörvények) idegen nyelvre fordítása is még csak részlegesen történt meg: a hatályos

9 Hozzávetőleges magyar fordításban *beavatkozás*, illetve *jogsértés*.

10 A 2016-os ideiglenes kiadást 2017-ben követte a második, javított kiadás: *Román polgári törvénykönyv*. 2. javított kiadás. Kolozsvár: Forum Iuris Kiadó.

Büntető törvénykönyv és a Büntetőeljárás törvénykönyv esetében megszületett a normaszöveg angol nyelvű fordítása, az alkotmány esetében azonban csak a korábbi (1991. évi) érhető el angol nyelven, a Polgári törvénykönyv esetében pedig még részleges fordítás sem született.

Kivételt jelent a fent említett szövegek magyar nyelvre való lefordítása: a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem kolozsvári karán működő Jogtudományi Intézet munkaközössége ugyanis 2016-tól kezdődően vállalta a legfontosabb román normaszövegek magyar nyelvre fordítását, és gyakorló jogászok, fordítók bevonásával sorozatban jelentette meg a következő munkák magyar nyelvű változatát: Románia Alkotmánya, Román Polgári törvénykönyv, Román Büntető törvénykönyv,¹¹ Román Munkatörvénykönyv.¹²

Amint azt a román Polgári törvénykönyv terminológiájának egyes problémáit tárgyaló résznel már említettük, az a megoldás, amely a jogi normaszöveg következetlenségeit a fordításkor elsimítja, részben megkönnyíti a jogkereső személy munkáját, részben pedig kizárja annak lehetőségét, hogy a joggyakorlatban vagy a szakirodalomban vitát kiváltó szemantikai probléma mibenlétét és jogkövetkezményeit román nyelvismeret vagy elmélyültebb jogi ismeretek hiányában átláthassa.

A román jogszabályok magyar nyelvre fordítása bizonyos szempontból akár hagyománynak is tekinthető: 1989 előtt egyes jogszabályokat (elsősorban ágazati normaszabályok) önálló kiadványok formájában magyar nyelven is megjelentettek. Hosszabb időszakra nyúlik vissza *Románia Hivatalos Közlönyének* kivonatos, már említett magyar nyelvű publikálása is (ez a napjainkban is elérhető szolgáltatás egy magyar anyanyelvű szerkesztőség munkája, azonban nem intézményes keretben történik, ezért nem rendelkezik azzal a nyelvi-jogi minőségbiztosítással, amely megfelelő autoritást biztosítana a fordításnak).

Jelentős munkák születtek a román–magyar és magyar–román szakszótárak területén is. A jogszabályi háttér változásának ugyanakkor az a következménye, hogy ezeknek a munkáknak a felülvizsgálata a normatív anyag változásaihoz kell igazodnia. A még forgalomban levő, magyar–román, illetve román–magyar közigazgatási szótárak felhasználói igényre született, igényes és lektorált kiadványok, azonban a helyi közigazgatási törvény reformja, az új közigazgatási kódex életbeléptetése új helyzetet teremt. A még forgalomban levő román–magyar és magyar–román jogi szótár még inkább megköveteli a revíziót: a több internetes alapú dinamikus online jogi szótár alapjául szolgáló 2006-os kiadás (Hegedűs–Kiss–Nemes 2006) valójában egy 1978-as alapmunka (Hegedűs–Kiss–Nemes 1978) részben bővített és javított változata, amely azonban a polgári és büntető törvénykönyvek változása, a gazdasági jog, illetve az új technológiák jogának fejlődése következtében már részben meghaladottá vált. Részben hasonló a helyzet a

11 *Román büntető törvénykönyv*. Kolozsvár: Forum Iuris Kiadó. 2017.

12 *Román munkatörvénykönyv*. Kolozsvár: Forum Iuris Kiadó. 2017. A sorozat eddigi és tervezett további kötetei az alábbi honlapon elérhetőek: <http://jog.sapientia.ro/hu/kiadvanyok/forum-iuris-konyvkiado> (utolsó letöltés: 2021. 07. 25.).

2011-es Lupán–Sztranyiczki-féle szótárral (Lupán–Sztranyiczki 2011), amely az egyik társszerzőnek egy korábbi, 1981-es munkáját aktualizálja (Lupán 1981).

Kiemelt jelentőségű – és ez szakirodalmi feldolgozottságában is tükröződik – a közigazgatási terminológia alakulása, tekintettel arra, hogy a helyi közigazgatási törvény által biztosított anyanyelvhasználati jog a magyar nyelvű hivatalos dokumentumok kibocsátását is lehetővé teszi.

4. A jogi terminológia helyzete magyar nyelven

A magyar nyelvű romániai jogi terminológia helyzete napjainkban pozitív fejlődési tendenciát mutat: 2021-ben már kimondhatjuk, hogy a mintegy másfél évtizede megkezdett revitalizációs munka sikeresnek mondható. Az a vélemény, amelyet Veress Emőd professzor fogalmazott meg még 2018-ban, és amelynek értelmében „az erdélyi magyar jogi szaknyelv a magyar jogi szaknyelv sajátos »nyelvjárásának« tekinthető” (Veress 2018, 2020), ma már a szakirodalomban és a szélesebb közönség előtt is evidenciának számít, és hűen tükrözi a romániai magyar jogi szaknyelvnek a Kárpát-medence magyar nyelvterületén egyelőre egyedülálló partikularitását.

Ugyanakkor a romániai magyar jogi szaknyelvről húsz évvel korábban, például 2001-ben még egészen más kontextusban kellett nyilatkozni: gyakorlatilag maga a „romániai magyar jogi terminológia” kifejezés is szinte utópisztikusan hangzott. A rendszerváltás után az erdélyi tudományosság más tudományterületeihez képest jóval hosszabb ideig húzódtott el a magyar jogászok szakmai utánpótlásának kinevelése, a tudományos és kutatóműhelyek visszaállítása, illetve a szakmai és publikációs fórumok intézményhálózatának kiépítése. Jogos igényként merült fel a romániai magyar jogtudomány megalapozása, illetve a hozzá kapcsolódó magyar nyelvű tudományos publikációk megjelenése és terjesztése, ezzel párhuzamosan azonban az is nyilvánvaló volt, hogy a romániai jogász hivatásrendek nyelve továbbra is kizárólag a román marad, ez a tény pedig a jogász pályán való érvényesülést döntően befolyásolja. A két nyelv (a román és a magyar), a két tágabb nyelvi-jogi kultúra metszéspontján egyensúlyozva egy olyan irányválasztás történt, amelynek részben önszabályzó, részben tudatosan irányított vagy irányítani próbált folyamatként a funkcionális kétnyelvűségben sikerült kibontakoznia, és amelynek ma már jól láthatóan jelentős szerepe volt a bevezetőben említett revitalizáció sikerében.¹³

Mielőtt azonban a szaknyelvi revitalizációs folyamat szakaszaira, a romániai magyar jogi szaknyelv sajátosságainak bemutatására és a nyelvtervezési feladatok taglalására rátérnénk, érdemes egy kitekintést beiktatni, amely vázolja e terminológia kialakulását és történelmi fejlődését.

13 Az 1990 és 2005 közötti időszakról bővebb tudománytörténeti összefoglaló is készült (Fábián–Kokoly 2006).

4.1. Az 1918 után létrejött Nagy-Románia területén a jogegységesítés az ország különböző területein hatályban levő jogszabályok fokozatos módosításával történt, és nem azáltal, hogy az anyaország jogszabályait automatikusan kiterjesztették volna a hozzá csatolt területekre. Ez a választott jogpolitikai megoldás azt eredményezte, hogy 1918 után különböző jogrendszerek és szabálykönyvek maradtak hatályban az egyesített Románia területén: hat párhuzamos magánjogi és három büntetőjogi szabályozás, ennek eredményeképpen pedig a magyar jogi nyelv használata – mint az írott normaszöveg nyelve – nem szakadt meg azonnali hatállyal. A beszélt magyar nyelv használata az igazságszolgáltatásban és a területi közigazgatás intézményeiben ugyanakkor a nagyszabedény Kormányzótanács 1919. január 1-jei dekrétuma¹⁴ révén megszűnt, mivel ez a rendelkezés döntött a közszolgálatok ideiglenes működtetéséről, a törvények alkalmazásáról és a nyelvek „működéséről és felhasználásáról”.

Amennyiben az 1919–1920-as időszakot tekintjük a romániai magyar jogi szaknyelv kezdőpontjának, a következő megfigyeléseket tehetjük: az egységes magyar jogi terminológia részét képezte, szókincsében lefedte valamennyi fennálló jogintézmény megnevezését (Erdély magánjogi partikularizmusának intézményeit is beleértve), a tudományos művek olyan írásos korpusza fölött rendelkezett, amely elméleti és gyakorlati jellegű tudásanyagot egyaránt képes volt átadni valamennyi jogász hivatásrend számára.

Az 1920 utáni évek az erdélyi jogi terminológia szempontjából új kihívásokat hoztak: a román nyelv lett az igazságszolgáltatás folyamatának munkanyelve, ezért a partikuláris közjogi és magánjogi rendszerek jogforrásait is le kellett fordítani román nyelvre, és annotált formában közre kellett adni, hogy a nagyszámú Román Ókirályságból érkező magisztrátus számára is hozzáférhető és az igazságszolgáltatás folyamatában használható legyen. Gyakorlati példát is idézhetünk: hogy a tanulmányaikat Bukarestben és Iaşiban végző, Erdélybe kerülő román jogászok érdemben tudjanak annak a helyi magánjognak az alapján dolgozni, amelynek normaszövegét az 1867 óta a magyar törvények által módosított Osztrák Polgári Törvénykönyv (OPTK) képezte (Duţu 2019: 245).

A romániai magyar jogi terminológia a két világháború között nem regisztrált számottevő minőségi csökkenést, mivel – mint fent láthattuk – a részleges jogegységesítésnek köszönhetően még őrizte bizonyos mértékben jogforrási státusát polgári jogi, büntető jogi, kereskedelmi jogi területen. A jogakadémiák (Nagyvárad, Máramarossziget) felszámolása, a marosvásárhelyi Királyi Tábla (amely mellett 1919-ig ügyvédvizsgáló bizottság is működött) Kolozsvárra helyezése ugyanakkor megannyi megszüntetett műhelyt jelentett a magyar nyelvű jogtudomány szempontjából.

E tény következtében megnőtt a jelentősége a különböző romániai magyar nyelvű időszakos kiadványok jogi rovatainak, mivel gyakorlatilag szinte ez volt az egyetlen lehetőség a jogi ismeretterjesztésre és arra, hogy a jogalkotás különböző kérdéseit tisztázzák a

14 Decret nr. 1 din 24 ianuarie 1919 *despre funcţionarea în mod provizoriu a serviciilor publice, aplicarea legilor, despre funcţionarea şi întrebuinţarea limbilor.*

magyar anyanyelvű lakosság számára. Ez ugyanakkor azt is jelentette, hogy az új törvényekről szóló tudósításoknak stílusukban közérthető és egyszerűen követhető formában kellett napvilágot látniuk, hogy bekerüljenek a köztudatba. Szókincsében az erdélyi magyar terminológia kibővült az új jogintézmények, államszervezési formák és szaktörvények terminusaival, a gyakorlati szükség által létrehívott magyar–román és román–magyar jogi szótárak szakirodalmá pedig megkövetelte a rendszerezést és az értelmezést (Gerasim 1920; Pop 1921; Balázs–Köves 1922; Szabó–Cărpinișan–Vozska–Gencsy 1925).

A legtöbb erdélyi napilap rendelkezett jogi rovattal vagy más módon rendszeresített jogi melléklettel, a kolozsvári kétnyelvű *Consum* című közgazdasági hetilap *Consum* könyvtár címmel tervezett sorozatot a gazdasági szabályozás újdonságairól (adótvörvények, vámtarifák).¹⁵

Míg a napilapoknak és a különböző folyóiratoknak köszönhetően a magyar nyelven írott jogi tárgyú cikkek a szélesebb közönséghez is eljutottak, a román tannyelvű kolozsvári I. Ferdinand Tudományegyetem jogászképzésében magyar nyelvű tankönyv nem született. Ez a helyzet azt vonta maga után, hogy a tudatosan irányított szaknyelvi fejlesztés elmaradt, az újonnan formálódó terminológia az akadémiai-kutatói közeg vonzásköréből kiesett. Az egyetem magyar anyanyelvű joghallgatói különböző formában – önképzőkör, meghívott előadók konferenciái, diáksegélykönyvtár létrehozása – próbálták tanulmányaikat szervezettebbé tenni és olyan tartalommal kitölteni, amely a magyar nyelvű tudományművelést és -népszerűsítést is magában foglalja.

Ebben az időszakban érthető módon intenzív érdeklődés mutatkozott a kisebbségkutatás iránt, és önálló területként körvonalazódott a kisebbségi jog. Új területről lévén szó, itt már bizonyos mértékben terminológiai fejlesztésről is beszélhetünk: az erdélyi magyar jogi szaknyelv kisebbségjogi szókincsét a közjog, illetve a társadalomtudományok tágabb területéről veszi át, kisebb részben pedig a nemzetközi szerződések nyelvezete is befolyást gyakorolt rá.

A kisebbségjogi kutatás iránti elkötelezettség konstans jellemzője maradt a romániai magyar jogtudománynak, ez a tárgyalt korban elsősorban elméleti jellegű írások, nyilvános előadások formájában valósult meg.

A kisebbségvédelem mellett az erdélyi magyar társadalmat élénken foglalkoztató kérdések között meg kell említeni a különböző aktuális gazdasági jogi kérdéseket is (terminológiai szempontból ez annál is inkább releváns, mivel ebben a korban a jog mint diszciplína magában foglalja a közgazdaságtudományi tárgyakat is). Az e két tudományterület elméleti és gyakorlati vonatkozásai iránti folyamatos és szélesebb körű érdeklődés azzal az eredménnyel járt, hogy szókincsében, illetve fogalmi rendszerében képes volt megújulni, bővülni és árnyaltabbá válni.

Úgy ítéltük meg, hogy érdemes részletesebben tárgyalni a romániai magyar jogi szaknyelv megszületésének és korai fejlődésének meghatározó körülményeit, hiszen ezek

15 Az 1918 utáni időszak jogtudományi szakirodalmának fejlődéséről bővebben l. Kokoly 2020.

az eljárások, korpuszteremtő és terjesztő tevékenységek a továbbiakban is jellemzőek maradtak.

A fennálló helyzetben az 1940-es években történt számottevő változás: egyrészt a magyar nyelvű jogászképzés újraindítása Kolozsváron, másrészt Erdély magánjogi integrálásának lezárása.

A magyar nyelvű jogászképzés újraindítására az 1940/1941-es tanévtől került sor, a Jog- és Államtudományi Kar oktatói közössége magyarországi jogászprofesszorokból állt. Ezzel egy időben a magyar jogalkotó rendelkezett a visszacsatolt terület magánjogi rendszerének az ország fennálló jogrendszerébe való beillesztéséről, amelyet az addigi jogi norma (az 1867 óta a magyar törvények által módosított OPTK) hatályon kívül helyezésével, illetve a szokásjog alapú magyar magánjog bevezetésével kívánt megvalósítani. Dél-Erdélyben 1943-ban a román jogalkotó szintén törölte a magánjog tételes forrásai közül az OPTK-t, és bevezette helyette a román magánjogot, amelynek jogforrása az 1864. évi Polgári törvénykönyv volt, majd 1945-ben ezt Észak-Erdély esetében is végrehajtotta.

Ez a mintegy ötéves időszak terminológiai szempontból nagyon rövidnek bizonyult ahhoz, hogy önmagában hatást fejtsen ki, azonban volt két fontos következménye: Észak-Erdélyben újból lehetőség nyílt anyanyelvű (magyar) felsőfokú jogászképzésben részt venni, illetve a jogász hivatásrendek számára magyar nyelven működni. Noha ez utóbbi lehetőség 1945 után megszűnt, a magyar tannyelvű jogászképzést 1959-ben elrendelt felszámolásáig sikerült fenntartani és önálló intézményes formában megőrizni.

Az 1945 és 1959 közötti időszak a romániai magyar jogi terminológia szempontjából rendkívül fontos időszak: egyrészt építkeztek mindazokra a mechanizmusokra, amelyek a két világháború között is hatást gyakoroltak fejlődésére, ugyanakkor az egyetemi keret lehetővé tette a tudatos, irányított fejlesztést is. Az 1945 utáni status quónál ki kell emelnünk, hogy az oktatásban helyi (magyar anyanyelvű, de tanulmányaikat már román nyelven végző és románul gyakorló) szakemberek vették át, a tételes jog romániai jogforrási rendszerében pedig már nem szerepelt 1918 előtti normaszöveg.

Intézményes formában a magyar nyelvű jogászképzés a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem Jog- és Közgazdaságtudományi Karán valósult meg. Létrejöttének pillanatában a Bolyai Tudományegyetem – és ily módon közvetetten a Jog- és Közgazdaságtudományi Kar – oktatóinak többsége Közép-Európában egyedülálló, kisebbségi felsőoktatási intézménynek látta, és nem az „együttlakó nemzetiségek” lenini nemzetiségpolitikai jelszavával létrehozott intézményének, amint azt a későbbi ideológia megpróbálta kisajátítani.¹⁶

A Jog- és Közgazdaságtudományi Kar biztosította a folyamatos szakember-utánpótlást, a magyar nyelvű jegyzetek, segédletek, később tankönyvek, könyvsorozatok pedig újból a tudományosság nyelvét megillető státust biztosították a magyar jogi terminológiának. Az egyetemi oktatásban használt jegyzetek kiemelt fontosságot tulajdonítottak

16 *A Bolyai Tudományegyetem Barátainak Egyesülete. Felhívás 1946.*

a helyes román terminológia elsajátításának is, ezért tartalmazták valamennyi tárgyalat fogalom román megnevezését, kifejezéseket és teljes formulákat is.

A két világháború közötti periódus elsősorban publicisztikai közegeben terjedő tudományszerűsítő jogi anyagaihoz képest a könyvsorozatok¹⁷ sokkal stabilabb, visszakereshetőbb formában tudtak szakmailag hiteles tájékoztatást nyújtani vagy tudományos eredményeket bemutatni.

Az egyetemi jegyzetek kis példányszámban terjedtek, ugyanakkor jelentős szerepet játszottak abban, hogy immár nem csupán egy-egy törvény fordítása, magyarázata, esetleg egy-egy aspektus tanulmány formájában való magyar nyelvű hasznosítása történjen meg, hanem a legfontosabb jogágak teljes rendszerét a kapcsolódó tételes joggal együtt lehessen tárgyalni. Kis Géza *Román magánjog* (1946), Turnowsky Sándor *Büntető törvénykezési jog* (1946), Pásztai Géza *Munkajogi törvényhozás* (1947), Asztalos Sándor *Pénzügytan és a pénzügyi jog vázlat* (1947), Demeter János *Bevezetés az alkotmányjogba* (1948) és mások munkái az első kézzelfogható eredményei annak az intenzív terminológiai hiánypótló tevékenységnek, amely a magyar nyelven történő, romániai jogra vonatkozó kommunikációt eszközzel kívánta ellátni.

A Bolyai Tudományegyetem Jog- és Közgazdaságtudományi Karán az oktatás mind a szaktantárgyak, mind az általános műveltségi és az ideológiai tantárgyak esetében magyar nyelven zajlott, azonban hangsúlyt fektettek a román szaknyelvi képzésre is. Ennek mind intézményi gyakorlata (gyakorló tankönyvek¹⁸ megjelenítése, szakgyakorlat kérvényezése román többségű vidéken, a diákok versenyeztetése a hagyományos, román nyelvű jogi versenyeken), mind egyéni oktatói megoldási változatai is voltak: a terminológia román nyelvű elisméltése, szójegyzékkészítés és más opciók.

Az 1950-es évek második felére a Bolyai Tudományegyetemen zajló magyar nyelvű jogi oktatás konszolidálódott, és ezzel együtt életképesnek mutatkozott a romániai magyar jogi szaknyelv is. A karon folyamatos volt a szakosodás: a hagyományos polgári jogi és büntetőjogi tanszék mellett harmadikként működött államjogi tantárgyakat tömörítő tanszék, és 1957-ben már külön közigazgatási szakosztályt is terveztek kialakítani, de ezt a minisztérium nem engedélyezte (bővebben a magyar jogászképzésről: Veress–Kokoly 2016).

A Bolyai Tudományegyetem 1959-es felszámolása után a magyar nyelvű jogász-képzés megszűnt, csak az oktatók egy kisebb csoportja maradhatott az összevont Babeş–Bolyai Tudományegyetemen. A magyar nyelvű oktatás mellett a magyar nyelven történő tudományművelés lehetősége is szinte teljesen megszűnt, és a tudományos publikációs tevékenység csak román nyelven történhetett.

Ebben az időszakban a romániai magyar jogi szaknyelv a magyar egyetemi oktatók egyéni vállalásának köszönhetően tudott életben maradni, akik román–magyar és

17 Például *Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem Jog- és Közgazdaságtudományi Értekezések* sorozatában hét kötet jelenhetett meg 1945 és 1947 között, a *Jogi Kis Könyvtár* kiadó sorozatában pedig 14 kötet 1956 és 1958 között.

18 Például: László 1948.

magyar–román szótárjegyzeteket állítottak össze, hogy a fejlődő jogterületek szókinszét magyar nyelven is megismerhessék a joghallgatók (Lupán 1981; Albu–Kovács 1979). Ekkor jelenik meg az egyik máig legismertebb magyar–román jogi szótár is (Hegedűs–Kiss 1978), amelynek szerzői korábban a Bolyai Tudományegyetem jogászképzésében is részt vállaltak. A Hegedűs–Kiss-féle szótár megjelenése több okból is fontos eseménynek tekinthető: a kézirat első változatát még 1948–1949-ben készítette el a Magyar Népi Szövetség Jogügyi Bizottsága megbízásából Hegedűs Sándor, Venetsek József, valamint Kiss András, majd 1972-ben Kriterion Kiadó felkérésére a munkacsoport elvállalta a kézirat átdolgozását és megjelentetését, a munka pedig ráirányította a figyelmet a romániai magyar jogi szaknyelv helyzetére. A téma iránti érdeklődést jelzi az a tény is, hogy a *Korunk* folyóirat 1972 októberében különszámot szentelt az 1973-ra tervezett magyar–román jogi szótár megjelenését övező munkának, és több jogi témájú írás mellett két, kifejezetten a romániai magyar jogi terminológiát tárgyaló cikket is megjelentetett, amelyek máig érvényes megállapításokat tartalmaznak. E lapszám hasábjain történik meg először annak tudatosítása, hogy kerekasztal-megbeszélések, jogszabályfordítások, folyóiratok és napilapok publikált szójegyzékei és törvénytárszerúsítései, cikkei jelentik azokat a kísérleteket, amelyek a megfelelő terminológia kialakításához kívánnak hozzájárulni, illetve hogy ez a törekvés helyes irányt jelent (Kiss 1972; Csákány 1972).

Ebben az időszakban a magyar szaknyelvi terminológia megőrzésében és terjesztésében a kiadóknak, elsősorban a Kriterion Kiadónak volt nagyon fontos szerepe. Hasonlóképpen fontosnak tekinthetjük a szaknyelv szempontjából azt a tényt is, hogy a Bolyai Egyetemen végzett jogászok révén a magyar vidékeken (például a székely megyékben) még a 70-es, 80-as években is működhettek a bíróságokon olyan magyar bírák, ügyvédek, akik az eljárásokban többnyire igazodtak az ügyfelek anyanyelvéhez. E jogászok közül néhányan 1990 után is aktívak voltak, s többen közülük a kisebbségpolitikában is szerepet vállaltak.

Az erdélyi magyarság számára a Bolyai Tudományegyetem 1959-es megszüntetése utáni helyzet némileg az 1919 utáni status quót idézte, amikor szintén önálló felsőoktatási intézmény nélkül kellett az oktatás, tudományművelés és -terjesztés kérdéseivel foglalkozni. Mivel azonban az 1948-as szovjet reform után felszámolták a polgári intézményeket (így az Erdélyi Múzeum-Egyesület Jog-, Közgazdaság- és Társadalomtudományi Szakosztályát, amely az egyetlen jogtudományi műhely volt 1930 és 1940 között, illetve más különböző szakmai társaságokat is), ekkor már egyetlen olyan szervezet sem létezett, amely legalább részben átvehette volna ezt a feladatot.

A jogtudomány nyelve kizárólag a román volt, de mint említettük, szótárak, fordításkötetek, tudománytárszerúsító munkák magyar nyelven is napvilágot láttak. A két világháború közötti korszakhoz hasonlóan a napilapok, folyóiratok is keretet biztosítottak jogtudományi írások megjelentetéséhez – ezek túlnyomórészt gyakorlati kérdéseket tárgyalnak. Megemlíthetjük e téren az *Előre* (Antal Miklós), az *A Hét* (Szepessy Tibor), az *Igazság* (Podhradszky László), a *Falvak dolgozó népe* vagy az *Ifjúmunkás* tevékenységét.

A Román Televízió magyar adásában ismétlődően szerepelt a *Paragrafus* c. ciklus, Egeressy László temesvári államügyész jogi ismertető és tanácsadó rovata.¹⁹

Elmondhatjuk, hogy ebben az időszakban a romániai magyar jogi szaknyelv „túl-élt”, de nem tudott organikusan fejlődni, és nem volt képes például az új, dinamikusan fejlődő jogágak szókincsét asszimilálni. 1978 után nem jelentek meg új szótárak és a meglevő szótárak aktualizálása vagy második kiadása sem történt meg.

4.2. Az 1989-es fordulatot a romániai magyar jogászi szakma arányaiban rendkívül lecsökkenve és utánpótlási lehetőség nélkül élte meg. A magyar nyelvhasználat a jogászi hivatásrendek munkájában már azokon a településeken sem merült fel, ahol a magyarok aránya az igazságszolgáltatásban és a közigazgatásban ezt akár lehetővé is tette volna.

Az 1990-es éveket a magyar jogászképzés szempontjából az útkeresés határozta meg – előnynek számított ugyanakkor az a tény, hogy az egykori Bolyai Tudományegyetem jogászprofesszorai közül még többen éltek és aktívan részt vállaltak az erdélyi magyar jogi szaknyelv felélesztésében.

A magyar nyelvű jogi tudományosság szempontjából a lassú elmozdulás először a közjog területén érzékelhető. Közjogi kutatások a rendelkezésre álló szakirodalom szerint nagyobb mennyiségben láttak napvilágot, mint a magánjoghoz kapcsolódó írások, és jóval nagyobb az aránya a magyar nyelven közölt munkáknak is. Ez nyilván több körülményre is visszavezethető. A szakterület egyik ismert alkotmányjogász kutatója véleményében éppen terminológiai vonatkozásokkal magyarázta ezt, ennek értelmében a helyi magyar tudományosság szempontjából szerencsés körülménynek tekinthető, hogy az alkotmányjogban nincs olyan nagy eltérés a román és magyar jogi nyelv között, mint a polgári jogban, és jobban fedik egymást a különböző fogalmak, megnevezések (Fábián–Kokoly 2006: 80).

Az intézményes, felsőfokú jogászképzésben azonban anyanyelvhasználatra továbbra sem volt alkalom, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Jogi Karán az egységes osztatlan jogászképzés román nyelven zajlott. Miközben a legtöbb karon az ún. magyar vonal („magyar tagozat”) keretében egyre inkább kiterjedt, megerősödött a magyar nyelvű képzés, a jogi karon ez nem történt meg. Ehhez akkor már túlságosan kevés aktív magyar oktató működött, és még a magyar jogászok körében is vita folyt arról, hogy szükséges-e egyáltalán a magyar nyelvű képzés Romániában.

A pozitív elmozdulás 1993-ban történt meg, amikor felmerült a magyar hallgatók számára külön beiskolázási keret meghirdetése. Ezt a külön beiskolázási keretet a minisztérium etnikaként („pentru etnici maghiari”) és nem anyanyelviként határozta meg, a nyelvi kompetenciát pedig nem is mérte fel senki. A döntést megelőző vitákban a kérdés előadója és összefoglalója (a jogi kar vonatkozásában is) Péntek János kolozsvári professzor volt, akinek megítélése szerint miközben az egyetemen belül az etnikai szeparatiz-

19 *Romániai magyar irodalmi lexikon*. Bukarest–Kolozsvár 1981–2010.

mus veszélyét igyekezett elhárítani, más szakokon éppen az anyanyelv szerinti elkülönülést és az anyanyelvű oktatás igényét nem vették figyelembe.²⁰

Első alkalommal 1997-ben került sor külön beiskolázási keret meghirdetésére magyar hallgatók számára, ekkor az egyetem szenátusa engedélyezte, hogy a kar a magyar kisebbséghez tartozó jelentkezőknek a felvételi vizsgán 50 helyet tartson fenn.

Ugyanakkor a külön beiskolázási keretnek a képzés tartalmában nem volt követelménye. Magyar nyelven jogi szaktantárgyakat nem lehetett hallgatni, ellenben lehetőség nyílt az opcionális, tágabb társadalomtudományok keretébe tartozó tantárgyakat magyar nyelven felvenni; ezeket az egyetem más fakultásairól származó (vagy nyugdíjas) oktatók tartották – a 90-es évek végén ilyen tantárgy volt például az etika vagy a politikai gazdaságtan.

Ugyancsak ekkor nyílt lehetőség a román–magyar jogi terminológia elsőéves opcionális gyakorlati tantárgyként való bevezetésére, amelynek oktatását a tragikusan korán elhunyt Sipos István (1949–2004) jogásztanár vállalta fel.

A BBTE jogászképzésében jelenleg is van lehetőség a tágabb társadalomtudományok keretébe tartozó tantárgyak magyar nyelven való tanulására. A kerettantervben szereplő két terminológia diszciplína, a román–magyar, illetve az angol–német–francia jogi terminológia²¹ közül a román–magyar jogi terminológia (*terminologie juridică maghiară*) elsőéves tantárgy, amely a szintén első éven magyar nyelven hallgatható két diszciplína (Európai Unió intézményes joga és nemzetközi közjog) mellett egyféle átmenetet vagy könnyítést jelent a magyar anyanyelvű hallgatóknak a román szaknyelv kiegészítéseként.

Előrelépést jelentett az is, hogy 2005-től a kar a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karával közösen *Európai magánjog* mesterképző programot indított magyar nyelven (ez a mesterprogram jelenleg is működik).

A 2000-es évek végén felmerült az a jogos igény, hogy az anyanyelvű oktatás és a funkcionálisan kétnyelvű (román–magyar) szakmai képzés közti lehetőségeket meg kell vizsgálni, és meg kell határozni azokat az alternatívákat, amelyek mindkét pillérré alapozva képzelik el a jövőbeni romániai magyar jogászképzést. Mivel a 2000-es években már történtek lépések a tudományos kutatóműhelyek újralakítása irányában, és egyre több olyan fiatal jogász fordult a tudományos kutatások felé, akik joggyakorló munkájuk mellett az akadémiai közegben is otthonosan mozogtak és a szükséges tudományos fokozatot is megszerezték, a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem kolozsvári karán felmerült a kétnyelvű, román–magyar jogászképzés indításának lehetősége.

A 2010-es évet tekinthetjük ilyen szempontból újabb vízvonalstónak, mivel a hallgatók számára komplex, a funkcionális kétnyelvűségre építő tantervek biztosítása, képzésük gyakorlati oldalának tartalommal való feltöltése olyan intenzív felzárkóztató terminológiai munkát követelt meg, amely hiánypótló jellegében hasonlított ugyan az

20 Ezekre nézve l. Kontra Miklós (szerk.) 2005. *Sült galamb? Magyar egyetemi tannyelvpolitika*. 78., 90–91., 239–247.

21 https://law.ubbcluj.ro/images/documente/Anul1/Plan_de_invatamant_2020-2021.pdf, 2. és 6. o.

1945 utáni Bolyai-korszakra, arányaiban azonban hamarosan meg is haladta azt. A képzés tartalmában figyelembe veszi, hogy a jogászai hivatásrendek gyakorlása román nyelven történik, ezért a későbbi jogászai szakvizsga tantárgyak (polgári jog, büntetőjog) oktatása román nyelven történik. Ezt magyar nyelvű jegyzetek és segédletek, illetve a tantárgyak keretében folyamatosan végzett terminológiai tisztázás egészíti ki. Ennek következtében a magyar nyelven oktatott tantárgyak esetében a kapcsolódó terminológiai fejlesztés magyar nyelvű.

A kötelezően használandó román nyelvű szak- és tankönyvek mellett párhuzamosan használt magyar nyelvű jegyzetek és segédletek nagymértékben elősegítik a tananyag elsajátítását – ez pedig az utólagos egyetemi minőségbiztosítási statisztikák szerint a hallgatók román nyelvű vizsgateljésményét is javítja.²²

A fentiekben részletezett tapasztalat vezetett ahhoz a döntéshez, hogy a Sapientia EMTE jogászképzésén belül 2015-től az önálló román–magyar jogi terminológia mint alapozó, felzárkóztató tantárgy megszűnjön, de ennek fejében a terminológiai elméleti és gyakorlati komponenst ezentúl valamennyi jogi tantárgy felölelje.

A romániai magyar jogtudományi kutatás konszolidálása a szakmai nyilvánosság fórumaira is hatást gyakorolt: 2003 és 2010 között a *Romániai Magyar Jogtudományi Közlöny* (amelyről a tanulmány bevezetőjében is szó esett) hiánypótló tevékenységet végzett. Az akadémiai jelleg és a tudományometriai adatok optimalizálása érdekében a folyóirat 2011-ben és 2012-ben már a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem égisze alatt, *Scientia Iuris* néven magyar szerzők magyar, illetve román nyelven íródott tanulmányait jelentette meg. 2012-ben a folyóirat akadémiai jellegének és szakmai presztízsének erősítése érdekében integrálódott a Sapientia EMTE tudományos kiadványainak sorába, *Acta Universitatis Sapientiae Legal Studies* néven és 2020-ig évi egy angol nyelvű, illetve egy kétnyelvű (román és magyar nyelvű tanulmányokat tartalmazó) számot jelentetett meg. 2020 óta kizárólag angol nyelven fogad anyagot. Ugyanakkor ez nem jelenti a magyar nyelvű tudományosságról való lemondást: a Sapientia EMTE Jogtudományi Intézetének égisze alatt *Erdélyi Jogélet* címmel indított folyóirat évi négy lapszámot jelentet meg. A folyóirat a korábbi magyar nyelvű ágazati szaklapok, a kolozsvári *Erdélyrészi Jogi Közlöny* (1907–1918) és a marosvásárhelyi *Erdélyi Jogélet* (1942–1944) által teremtett hagyományt folytatja, és ezek „utódaként” szeretné tudományteremtő és -terjesztő tevékenységét folytatni.

A Sapientia EMTE Jogtudományi Intézetében jogi kutatóműhely is működik, amelynek egyik fontos célkitűzése az erdélyi magyar jogi szaknyelv fejlesztése. Az erdélyi magyar jogi szaknyelvet Veress Emőd professzor, a Jogtudományi Intézet vezetője a következőképpen definiálta: „Az erdélyi magyar jogi szaknyelv az Erdély területén hatályos román jognak magyar nyelven történő, az alábbiakban elemzett komplex célokat követő használata, írásbeli és szóbeli kommunikáció során. Az erdélyi magyar jogi szaknyelv a

22 Az eddig megjelent munkák listája megtekinthető itt: <http://jog.sapientia.ro/hu/kiadvanyok/forum-iuris-konyvkiado> (utolsó letöltés: 2021. 07. 25.).

magyar jogi szaknyelv sajátos «nyelvjárásának» tekinthető, amelytől részben eltér lexikai, stilisztikai, szövegszerkezeti és pragmatikai szempontból is, ugyanis célja nem a magyar jogról, hanem a román nyelven közzétett román jogról történő magyar nyelvű kommunikáció. Nyelvként a magyar nyelvhez, viszont a közvetített jogintézmények révén a román joghoz kötődik. Ezért a magyar jog magyar terminológiája csak részben feleltethető meg a román jog magyar terminológiájának.”

Az egyetemi jegyzetek és az oktatók egyéni tudományos-kutatói tevékenysége mellett a Sapientia EMTE oktatói, gyakorló jogászokkal együttműködésben a legfontosabb normaszövegek (Alkotmány, Polgári törvénykönyv, Büntető törvénykönyv, Munkatörvénykönyv) fordítását és közzétételét is elvégezte.²³ Ez a tevékenység hozzájárul ahhoz, hogy a normaszövegre való hivatkozás egységes, szakmailag lektorált formában történjen meg, lehetőleg mindenfajta ambiguitás nélkül. Ez a munka ugyanakkor ahhoz is hozzájárul, hogy az erdélyi magyar jogi szaknyelv újra élő nyelvvé válik. Ahhoz, hogy például a közigazgatásban vagy a politikai kommunikációban is eredménnyel legyen használható, a fordítás szakmai színvonala mind nyelvileg, mind jogi szempontból kielégítő kell hogy legyen.

A jogi szakfordítások szempontjából problémát jelent, hogy 1997 és 2016 között az Igazságügyi Minisztérium viszonylag egyszerű procedúra alapján, vizsga nélkül is hiteles fordító/tolmács engedélyt állíthatott ki (például ha az igénylő magyar nyelven végezte középiskolai tanulmányait, jogosult volt magyar nyelvről/nyelvre szakfordítói/tolmács engedélyt igényelni). A jogszabályi háttér megváltozása²⁴ szigorúbb feltételeket támaszt, kizárva a sikeres jogi szaknyelvi vizsga hiányában történő hiteles fordítói/tolmács engedély megszerzésének lehetőségét, azonban az elmúlt évtizedekben az enyhébb szabályozás többszörös veszéllyel és nem kívánt következménnyel járt.

Egy 2021 májusában szervezett erdélyi konferencia,²⁵ amely a romániai magyar jogi szaknyelv állapotát mérte fel és jövőbeli megoldásait vette górcső alá, abból a feltételből indult ki, hogy a jog anyanyelvre való fordítás útján való átültetése nemcsak a forrásnyelv jogrendszerének magas szintű művelését, hanem a célnyelvi közösség társadalmi viszonyainak ismeretét is feltételezi, ami mellett az általános közösség, a szakmai hivatásrendek tagjai és a tudományos élet szereplői egyaránt címzettként jelennek meg. Ezért bizonyos esetkörökben indokolt e célnyelvi közösségben általánosan rögzült, de az anyajogrendszerben nem vagy nem azonos tartalommal ismert fogalmak változatlan alkalmazása, megtartása, adott esetben korábban ismert fogalmak újraalkalmazása még

23 L. a fenti linket, illetve: <http://lex.sapientia.ro/jogtar>.

24 LEGE nr. 76 din 28 aprilie 2016 privind modificarea și completarea Legii nr. 178/1997 pentru autorizarea și plata interpreților și traducătorilor folosiți de Consiliul Superior al Magistraturii, de Ministerul Justiției, Parchetul de pe lângă Înalta Curte de Casație și Justiție, Parchetul Național Anticorupție, de organele de urmărire penală, de instanțele judecătorești, de birourile notarilor publici, de avocați și de executori judecătorești. Publicată în Monitorul Oficial nr. 334 din 29. aprilie 2016.

25 2021. május 21–23., Olasztelek. Lupán Ernő-émlékkonferencia: A romániai magyar jogi szaknyelv állapota és jövője (<http://jog.sapientia.ro/hu/konferenciak-rendezvenyek/lupan-erno-emlekkonferencia>).

abban az esetben is, ha annak anyaországi megfelelője időközben más jelentéstartalommal él tovább.

A közigazgatási jog kiemelt mindennapi jelentőségére való tekintettel a konferencia külön figyelmet szentelt az egyes sajtótermékekben, illetve hivatalokban használt nyelvhasználati kérdések és hibák eseteinek, amelyekkel kapcsolatban az előadó közigazgatási jogi szakértő a két világháború közötti időszak tudományos fogalmainak megvizsgálását és akár módosított formában, újbóli használatba való emelését is alternatívának tartotta.

A közigazgatási joggal ellentétben a romániai magyar nyelvi közösség polgári jogi fogalmai kevésbé rögzültek a mindennapi nyelvhasználatban, így itt új alapok megteremtésére is szükség van. Itt a jogtörténeti elemek újrafelfedezésével és alkalmazásával ezek az alapok lehetnek a kiindulópontjai a román magánjog magyar anyanyelven való művelésének.

A törvénykönyvek fordításának (a Polgári törvénykönyv esetében alkalmazott megoldásokat követve) összehasonlító jogi szemléletmódra támaszkodva, elméleti és gyakorlati szakemberek együttműködésével kell megvalósulnia, mivel amennyiben a vonatkozó terminusok eltérő jelentéstartalmat hordoznak, szükség lehet egy-egy magyar nyelvű fogalom újraalkotásához.

Az erdélyi magyar jogi szaknyelv jelenlegi állapotáról és további fejlesztési lehetőségeiről azt lehet megállapítani, hogy az eltérő alkotmányos alapok, államberendezkedési különbségek és a román jogrendszer sajátosságai szükségképpen az anyaországtól eltérő szaknyelvhasználathoz vezetnek. Ennek következtében beszélhetünk „magyar jogi nyelvjárásról”, azaz szaknyelvváltozatról, azonban ez az eredmény hármas természetű értéként jelenik meg: 1. az anyanyelvi oktatás révén létrejön a jogtudomány magas szintű műveléséhez elengedhetetlen megértéshez szükséges feltételek összessége; 2. élő kapcsolat alakulhat ki nemcsak a romániai magyar társadalom elemei, hanem az anyaországi és romániai magyar tudományos és gazdasági élet szereplői között; 3. az Erdélyi Fejedelemség korszakára visszavezethető jogi hagyományokból eredő sajátos jogi nyelv fejlesztése alkalmas a romániai viszonyokból fakadó jogérvényesítés alapjainak megteremtésére. Ezen értékek mellett változatlanul szorgalmazandó az igazságszolgáltatási anyanyelvhasználat mellett az általános kollektív nyelvi jogok érvényesülése.²⁶

5. A jogi terminológia jellemzői és a nehézségek típusai

A nyelv- és államspecifikus terminusok megfeleltetése jelenti az egyik legfőbb gondot a román jogi szakkifejezések egyenértékűsítésében, magyarításában, hiszen „a jogi fordítások legsajátosabb nehézsége a nemzeti jogi sajátosságok kezelése” (Sárosi-Márdirosz

26 A konferencián elhangzott előadások összefoglalása, illetve a következtetések levonásával összeállított problémakatalógus és cselekvési terv publikálása folyamatban van. Ebben a tanulmányban a dr. Fazakas Zoltán József által vezetett jegyzőkönyv alapján idézzük az elhangzottakat.

2012: 153). Komparatív terminológiai elemzéseink arra utalnak, hogy ezek az államspecifikus szakkifejezések három nagy fogalomkört érintenek: 1. elvont fogalmak megnevezései, 2. intézménynevek, 3. tisztségnevek. A továbbiakban e fogalomkörök szerint mutatjuk be a román- és magyarspecifikus jogi kifejezések megfeleltetési kérdéseit.

5.1. Az elvont fogalmat megnevező terminusok leginkább a jogi eljárások és igazságszolgáltatási lépések mozzanatait jelölik, és kategorizációs különbségeket jeleznek abban a tekintetben, hogy az egyik (szak)nyelv árnyaltabban tagol egy fogalomkört, mint a másik. A *fellebbezés* fogalmát például a románban két, szűkebb fogalomkört jelölő terminussal nevezik meg: *apel*, *recurs*. Az előbbi az elsőfokú határozat elleni eljárást jelöli, az utóbbi pedig a másodfokú határozat elleni perfolytatást, felfolyamodást.²⁷ Hasonló módon az *ellentmondás* 'jogorvoslati kérelem' értelemben használt szakszónak két terminus is megfeleltethető a románban: *contestație* és *opozitie*. Az első terminus általánosabb jelentésű, és a büntetőeljárás, illetve a közigazgatási határozatok elleni jogorvoslatot jelöl, a másodikat pedig a cégeljárásban szokták alkalmazni, és a hitelezők jogi személy döntései elleni jogorvoslati lehetőségét jelöli.

Ugyanakkor olyan kategorizációs esetekkel is találkozunk, ahol a magyar jogi terminológia tagolja árnyaltabban az adott jelentésmezőt. Így például a *jogorvoslat* és a *perorvoslat* jelentése nem különül el a románban, ugyanazzal a szakkifejezéssel jelölik mindkettőt (*cale de atac* – 'megtámadási lehetőség, út').

Olyan specifikus elvont jogi terminussal is szembesülhet a fordító a magyar–román szakfordításban, amelynek nincs egyértelmű ekvivalense a célnyelvben. Ilyen a magyar jogi terminológiában a *megelőző védelmi helyzet* szakkifejezés, amelyre nincs pontosan megfeleltethető román jogi terminus, de az általánosítás („generalizálás”) műveletével élve gyakorlatilag a *stare de alertă* 'készenléti helyzet'-tel asszimilálható fogalom. Ide tartozik az az eset is, amikor egy magyar terminus értelme egyszavas megfelelő hiányában csak körülírással adható vissza a románban. Ilyen a *terhelt* 'akivel szemben büntetőeljárást folytatnak' megnevezés, amelynek nincs értelmileg pontos egyszavas ekvivalense a románban, és körülírással (*persoană supusă procedurii penale, persoană împotriva căruia se desfășoară procesul penal*) utalhatunk az adott fogalomra.

5.2. Az intézménynevek körében is találkozunk az eltérő jogi rendszerrel magyarázható megfeleltetési gondokkal. A román intézmények felől közelítve például a *magistratură*, *Institutul Național al Magistraturii*, *Consiliul Superior al Magistraturii* intézménynevek magyarítása azért jelent gondot, mert olyan jogi terminusokkal van dolgunk, amelyek mögött eltérő állami jogi intézményrendszer áll. Romániában az a személy válhat bíróvá vagy ügyésszé, aki a jogi egyetemi diplomát megszerezve felvételt nyer a *magisztrátusi hivatalba* (*magistratură*, *Institutul Național al Magistraturii*), és az eredményes kétéves kép-

27 A szó valószínűleg megőrződött régiség az erdélyi magyar terminológiában, noha a régebbi perrendtartások még tartalmazzák (Szekely 2014: 248). Példaként említhető az 1911. évi I. tc. 548. §-a.

zés után bírói vagy ügyészi kinevezésével a *magisztrátus* tagjává válik. Jóllehet, a régi magyar nyelvi latinizmus, a *magisztrátus* a magyarországi köznyelvben más jelentésben honosodott meg, 'városi hatóság'-ot; 'tisztviselő'-t, 'hivatalnok'-ot jelent, az erdélyi magyar köznyelv rendszerint az *Országos Magisztrátusi Intézet* megnevezéseként használja. A *Consiliul Superior al Magistraturii* intézménynévnek a magyarországi *Országos Bírói Tanács* felelne meg a funkció tekintetében, csakhogy Romániában ez az országos testület nemcsak bírókból áll, hanem ügyészekből is, sőt az országos főügyész és az igazságügyi miniszter is tagja. Ezért célszerű lenne *Legfelsőbb Magisztrátusi Tanácsnak* nevezni. Az intézet megnevezésében a sajtónyelvben ingadozás, következetlen magyarítás figyelhető meg: *Legfelsőbb Igazságügyi Tanács*, *Legfelsőbb Igazságszolgáltatási Tanács*, *Legfelsőbb Bírói Tanács* kifejezésekkel utalnak ugyanarra az intézményre (Benő–Péntek 2019: 66–67).

További problémát jelent az ügyészségek megnevezésének magyarítása. Fordítási nehézségként jelentkezik a két különleges ügyészség, a DNA (*Direcția Națională Anticorupție* 'Országos Korruptióellenes Osztály/Igazgatóság') és DIICOT (*Direcția pentru Investigarea Infracțiunilor de Criminalitate Organizată și Terorism* 'Szervezett Bűnözéssel és Terrorizmussal Kapcsolatos Bűncselekményeket Nyomozó Osztály/Igazgatóság'). Tekintettel a két intézmény nagyfokú önállóságára, a gyakorlatban mind a kettőt fordították már *Országos Korruptióellenes Ügyészségnek*, illetve *Szervezett Bűnözés és Terrorizmus Elleni Ügyészségnek*, jóllehet mindkét megoldás kifogásolható terminológiai és jogi szempontból is. A két intézménynév javasolt magyarítása: *Országos Korruptióellenes Ügyosztály*, illetve *Szervezett Bűnözés és Terrorizmus Elleni Ügyosztály*.

Hasonló módon a francia mintát követő *prefektusi hivatal* (*Instituția Prefectului*) olyan intézményt jelöl, amelynek nincs egyértelmű magyarországi megfelelője, bár a *kormányhivatal* intézménytípusként közel áll hozzá, csakhogy a romániai prefektusi hivatalnak nagyobb a regionális jogköre, és a hajdani *ispánság* intézményéhez áll közel, de ez a megnevezés archaikus, és a funkciójában némileg mégis eltérő egykori intézmény megnevezése nem lenne megfelelő. Ezért célszerű az erdélyi közéleti megnyilatkozásokban elterjedt *prefektúra*, *prefektusi hivatal* név alkalmazása, ahogy ezt a *Román–magyar közigazgatási szótár* (Fazekas 2002) és a Szabó T. Attila Nyelvi Intézet honlapján közölt intézménynévjegyzék is ajánlja.

Az igazságszolgáltatási rendszerek különbségével és az intézményi hierarchia eltérő tagolásával magyarázható az, hogy bizonyos magyarországi intézményneveknek nincs romániai párjuk, és ez problémákat okozhat a fordítási ekvivalencia létrehozásában. Ilyen például a *járásbíróság* és a *kerületi bíróság*, amelyek román megfelelői konkretizálással adhatók meg: az első esetben a *judecătoria* (bíróság) + *településnév* szószerkezettel, az másodiknál pedig *judecătoria sectorului* + *a kerületszám* szerkezettel (pl. *Judecătoria Sectorului 1*). Hasonlóan nehezen fordítható a kísérleti jelleggel bevezetett, brassói székhelyű *Tribunalul pentru minori și familie* (szó szerint: *Törvényszék a kiskorúakért és a családokért*) intézménynév, mivel az eredeti megnevezés tömörsége nem adható vissza körülírás vagy részletező megnevezés nélkül. Egy vállalható fordítás lehetne például a *Kiskorúak és családi ügyek törvényszéke*. A szintén kísérleti jelleggel bevezetett, Kolozsvá-

ron, Marosvásárhelyen és Pitești-en működő *Tribunal Comercial* (Kereskedelmi Törvényszék) fordítása már nem jelent gondot, hiszen a kifejezésnek – legalább a választottbíráskodás szintjén – létezik magyar megfelelője. Hasonló módon a *nemzetiségi önkormányzat* intézményének nincs megfelelője Romániában. Jobb megoldás hiányában itt is csak körülírással utalhatunk az adott intézményre (*organizația regională/locală a minorităților etnice*). A szó szerinti fordítás (*autoguvernare etnică*) romániai kontextusban félreérthető, az 'etnikai alapú autonómia' konnotatív jelentését idézi.

Egyértelműen intézményi kategorizációs különbségeket látunk a büntetés-végrehajtási intézetek tagolásában. Romániában az elítélre kiszabott büntetés súlyosságát függvényében négyféle ilyen intézetet különböztetnek meg: 1. a maximális biztonságút (*cu maximă siguranță*), 2. a zárt (*închis*), 3. a félig nyitott (*semideschis*) és 4. a nyitott (*deschis*) büntetés-végrehajtási intézetet. Bár a megfeleltetés nem problémamentes, a következő kétnyelvű terminushasználat képzelhető el a magyar nyelvből kiindulva: 1. *fogház – închisoare cu regim deschis*, 2. *börtön – închisoare cu regim semideschis*, 3. *fegyház – închisoare cu regim închis*, *inchesoare riguroasă*. A román *închisoare cu maximă siguranță* terminusnak a magyarban alacsonyabb szintű fogalom (börtönrészleg, körlet) felel meg: *hosszúidős speciális rezsimű körlet*.

5.3. Némelykor a tisztségek, szakmai fokozatok megnevezései is gondot okozhatnak a terminológiai megfeleltetésben. Amint arról fent is szó volt, az állami intézményrendszerek eltérő volta miatt bizonyos országspecifikus intézményeknek nincs megfelelőjük a célnyelvben. Ilyen például a fent említett *prefektúra* vagy a *magisztrátus* intézménye. Ezekhez az intézményekhez – magától értetődően – olyan tisztségek kapcsolódnak, amelyek szintén államspecifikusak: *prefektus* 'a prefektúra vezetője', *alprefektus* 'prefektushelyettes', *magisztrátus* 'a magisztrátusi hivatal tagja'.

Más esetekben a tisztségbeli különbségek nem az intézményi rendszer eltéréstől, hanem összefüggésben, hanem kimondottan a szakmai hierarchia és a munkakörök eltérő felosztásával. A magyar *bírószábi* vagy *ügyészségi fogalmazó* jelentésköre például egy általánosabb terminussal (*grefier – jegyző*) adható vissza, mivel e tisztség viselője bíróságon és ügyészségen egyaránt tevékenykedhet. A román jogi terminusok felől közelítve ugyanezt az árnyaltabb kategorizálást látjuk az *ülnök* tisztség tekintetében. Az *ülnök* funkciót ugyanis a román szaknyelv két eltérő jelentésű szóval nevezi meg: *asesor és asistent judiciar*. Az előbbi általános értelmű, az utóbbi pedig munkaügyi perek kontextusában használatos.

Az ügyészségi tisztségek között különös problémát jelent a román *prim-procuror* és *procuror general* fordítása. Önmagában mindkét kifejezés 'főügyész' jelentésű, azonban a *prim-procuror* a járásbírószábi és törvényszékek főügyészét, míg a *procuror general* az ítéletábrák legrangosabb ügyészét jelenti. A helyzetet tovább bonyolítja, hogy nagybetűvel írt *Procuror General* a 'legfőbb ügyész'-t jelöli. Mind a három kifejezés pedig elhatárolandó a felsorolt két különleges ügyészségen (*Országos Korruptióellenes Ügyosztály, Szervezett Bűnözés és Terrorizmus Elleni Ügyosztály*) belül működő *procuror-șef* terminus-

tól, amely lényegét tekintve 'főügyész'-t jelent, azonban a különbségtétel céljából érdemes lenne 'vezető ügyész'-nek fordítani.

6. Fejlesztendő területek a terminológiastratégia és jogi szakfordítás tükrében

Amint jeleztük, a jogi terminológia fejlesztése nemcsak a szaknyelvhasználatot érinti, hiszen a jogi nyelvhasználat több regiszterre és stílusváltozatra van hatással (vö. Sárosi-Márdirosz 2016: 64–67). Ezért az erdélyi magyar jogi szaknyelv jelenlegi fejlesztésének, a terminológiastratégia kidolgozásának több vonatkozása is számba vehető a nyelvhasználati szinterek tekintetében:

1. A közigazgatásban, a hivatalos, intézményes kommunikációban való megjelenése feltételezi az adott terminológia kidolgozottságát és ismeretét. Ide tartozik a hivatalos fordítások és terminológiai megfeleltetések kérdése is.
2. A közép- és felsőfokú oktatásban nélkülözhetetlen e szakterületet érintő diszciplínák és képzések vonatkozásában.
3. A magyar nyelvű tudományos nyelvhasználatot csak a megfelelően kidolgozott szaknyelv biztosíthatja (Veress 2018).
4. A magyar regionális köznyelv is feltételezi a közhasználatú, általánosnak tekinthető jogi szak kifejezések megfelelő, szakszerű és következetes alkalmazását.

Mivel a jogi képzés az utóbbi évtizedekben kizárólag vagy dominánsan román tannyelvű volt, ez román szaknyelvi dominanciát eredményezett, amelynek következményeként a magyar anyanyelvű jogászok megnyilatkozásai, a jogi kérdésekkel foglalkozó közéleti megnyilatkozások vagy szakfordítások nem ritkán román hatásra utaló, nem standard terminusokat, szokatlan, idegen eredetű szakszavakat, esetleg tükörszavakat, tükörszerkezeteket vagy jelentésbeli kölcsönszavakat alkalmaznak. Ilyen például az *alkalmazott* – 'munkavállaló' (< rom. *angajat*), *elutalási bizonylat* 'átutalási bizonylat' (< rom. *dovada efectuării transferului bancar*), *fizikai személy* – 'természetes személy' (< rom. *persoană fizică*), írásos garancia – 'írásos biztosíték' (< rom. *garanție scrisă*), *humánpotenciál* – 'humán erőforrás-potenciál' (< rom. *potențialul resurselor umane*), *penzösszeg begyűjtése* – 'penzösszeg behajtása' (< rom. *colectarea unor sume de bani*), *személyazonossági kártya* – 'személyazonossági igazolvány' (< rom. *carte de identitate*) (Sárosi-Márdirosz 2013: 93–95, 2020: 137–14). Ez is a szaknyelvi kodifikáció és a terminusok tekintetében adekvát közéleti nyelvhasználat szükségességét jelzi (l. részletesebben: Benő 2006: 24–26, Péntek 2007: 123–124).

Az elmondottak alapján a nyelvtervezésnek és a terminológiastratégiának a következő területekre kell kiterjednie:

1. A szakképzés anyanyelvűségének erősítése az oktatásban megfelelő anyanyelvű és kétnyelvű szakoktatás biztosításával. Ehhez bővíteni kell a felsőfokú képzésben az anyanyelven való tanulás lehetőségét, mivel a romániai egyetemeken bizonyos szakokat csak románul lehet végezni. A szociológiai vizsgálatok szerint az erdélyi magyar anyanyelvű egyetemi hallgatók 61,6%-a román tannyelvű oktatásban vesz részt (Veres 2015: 89) többek között amiatt, mert a magyar nyelvű képzés ma is alig lépi túl a romániai egyetemi szakkínálat felét (Péntek 2009).
2. Gondot jelent az is, hogy a jogi terminológusok és jogi szakfordítók képzése jelenleg nem biztosított annak ellenére, hogy a Sapientia egyetem marosvásárhelyi és csikszeredai karán létezik alapképzés és román–magyar fordító- és tolmácsképző mesterzak. Ezek a képzési formák ugyanis általánosabb jellegűek, nem kimondottan a jogi megnyilatkozások fordítására irányulnak, jóllehet a hallgatók közgazdasági és jogi alapismereteket is elsajátítanak.²⁸ A megfelelő kompetenciával rendelkező szakfordítók hiányát jelzi, hogy voltak már esetek, amikor a jogi eljárásban érvényesülő pontatlan vagy szakszerűtlen hivatalos fordítások miatt perek indultak.
3. Interneten elérhető, digitális jogi terminológiai adattárak létrehozása. A változó román jogi terminológiát figyelembe vevő új román–magyar jogi szótár elkészítése és megjelentetése.
4. A közigazgatásban, polgármesteri hivatalokban dolgozók magyar szaknyelvi kompetenciájának fejlesztése továbbképzők szervezésével.
5. Az ügyintézésben használt kétnyelvű hivatalos űrlapok elérhetővé tétele és használata, a meglévők újabakkal való kiegészítése. Ez egyben az erdélyi magyar nyelv presztízst is növelné, és szerves része a presztízstervezésnek.
6. A román jog alapján álló magyar–román nyelvű szerződéstár elkészítése (Veress 2018).
7. A jogtudományi publikációk magyar nyelvű fórumainak biztosítása, fejlesztése. Magyar nyelvű jogtudományi és politológiai egyetemi jegyzetek összeállítása és kiadása.
8. A jelenlegi szaknyelvasználati gondok, problémák felmérése és a szükséges egységesítő, standardizáló tevékenység biztosítása nyelvészek és jogászok együttműködésével. A Szabó T. Attila Nyelvi Intézet keretében működő nyelvi tanácsadási és nyelvi menedzselési szolgálat ebbe az irányba is kiterjeszthető.
9. Az anyanyelvű közigazgatási, jogi jellegű közérdekű hirdetés és szaktájékoztató bővítése; a hivatali írott kétnyelvűség fejlesztése.
10. A magyar szaknyelv, szakterminológia népszerűsítése, tudatosítása a joghallgatók és a gyakorló jogászok körében; ösztönzésük arra, hogy éljenek a már rendelkezésre álló szaknyelvi lexikográfiai eszközökkel.
11. Intézményileg is összehangolt terminológiastratégia kidolgozása (MTA, Nyelvtudományi Kutatóközpont, Eötvös Loránd Kutatói Hálózat, Terminológiai Kutatócso-

28 <http://csik.sapientia.ro/hu/mesteri/fordito-es-tolmacs-mesterkepzes> (utolsó letöltés: 2021. 07. 25.).

port [TERMIK], Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat, jogi karok és más intézetek együttműködésével) (Benő–Péntek 2019: 70–71).

7. Összegzés

Az erdélyi magyar jogi szaknyelv fejlesztése a státustervezés szempontjából egyrészt a nyelvhasználat lehetőségeinek további bővítését a közigazgatás, a tudomány és az oktatás területén, másrészt – a korpusztervezés szempontjából – kétnyelvű román–magyar terminológiai adatbázisok létrehozását feltételezi. Ez utóbbi internetes terminológiai adattárak működtetését és folyamatos fejlesztését teszi szükségessé, illetve elengedhetetlen újabb jogi szakszótárak szerkesztése, tekintettel arra, hogy a korábban elkészültek nem felelnek meg teljes mértékben a jelenlegi szaknyelvhasználati helyzetnek. A státus- és a korpusztervezésen kívül a presztízstervezésre is gondolni kell a magyar nyelvű írásbeliség további szinterekre való kiterjesztésével. Ugyanakkor a megfelelő nyelvi tervezés és terminológiastratégia kidolgozása feltételezi az érintett akadémiai és oktatási intézetek együttműködését, hiszen ez az, ami hatékonyan hozzájárulhat „a magyar nyelv fenntartásához az összes használati, funkcionális területen” (Tolcsvai 2017: 504).

Irodalom

- Albu, Ioan – Kovács Edith 1979. *Îndrumar de terminologie juridică româno-maghiară. Drept civil – Succesiunile*. Cluj-Napoca: Ed. Universităţii Cluj.
- Asztalos Sándor 1946. *A pénzügytan és a román pénzügyi jog vázolata*. Cluj: Lito Schildkraut.
- Balázs Sándor – Köves Sándor 1922. *Román–magyar jogi „vademeceum”. „Vademeceum” juridic român–maghiar*. Cluj: Alexandru Anca.
- Benő Attila 2006. A szaknyelvek helyzete Erdélyben. In: Kurtán Zsuzsanna – Silye Magdolna – Sturcz Zoltán (szerk.) *Utak és perspektívák a hazai szaknyelvoktatásban és -kutatásban*. Debrecen: Debreceni Egyetem. 23–27.
- Benő Attila 2017. Termini – az internetes magyar–magyar szótár és adatbázis. In: Fábán Zsuzsanna (szerk.) *Szótárírás a Kárpát-medencében. A magyar és a szomszédos országok többségi nyelveinek kétnyelvű szótárjai*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 209–227.
- Benő Attila 2020. Terminology and language planning for Hungarian spoken in Romania. In: Ildikó Vančo – Rudolf Muhr – István Kozmács – Máté Huber (szerk.) *Hungarian as a Pluricentric Language in Language and Literature*. 2020. Berlin–Wien: Peter Lang Verlag. 113–126.
- Benő Attila – Becze Orsolya – Erdély Judit – Nagy Zsuzsanna – Ördög-Gyárfás Eszter – Sárosi-Márdirosz Krisztina (szerk.) 2004. *Magyar–román közigazgatási szótár*. Sepsiszentgyörgy: Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége.
- Benő Attila – Fazakas Emese – Sárosi-Márdirosz Krisztina (szerk.) 2009. *Román–magyar oktatásterminológiai szótár*. Sepsiszentgyörgy: Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége.

- Benő Attila – Péntek János 2019. A terminológiastratégia szintjei és feltételei Erdélyben. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. Budapest: L'Harmattan – OFFI Zrt. 59–72.
- Csákány Béla 1972. Jogi szaknyelv – jogi köznyelv. *Korunk* XXXI/10: 1468–1470.
- Demeter János 1948. *Bevezetés az alkotmányjogba*. Cluj: Romániai Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetsége, Lito Schildkraut Kolozsvári Központ.
- Duțu Mircea 2019. 100 de ani de justiție națională în Transilvania și de la constituirea primei curți de apel ardelenă românești. *Pandectele române*. 4: 243–247.
- Fábián Gyula – Kokoly Zsolt 2006. Összefoglalás a romániai magyar jogászok kutatásairól (1990–2005). *Romániai Magyar Jogtudományi Közlemény* 2: 75–95.
- Fazakas Emese (főszerk.) 2002. *Román–magyar közigazgatási szótár*. Sepsiszentgyörgy: Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége.
- Fazakas Emese (szerk.) 2005. *Román–magyar gazdasági szakszótár*. Kolozsvár: Romániai Magyar Közgazdász Társaság.
- Fazakas Emese – Somai József (szerk.) 2008. *Magyar–román gazdasági szakszótár*. Kolozsvár: Romániai Magyar Közgazdász Társaság.
- Fazakas Emese – Tódor Erika (szerk.) 2015. *Magyar–román oktatásterminológiai szótár*. Sepsiszentgyörgy: Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége.
- Gerasim, Aurel 1920. *Dicționar practic (maghiar-român) al terminilor juridici și al altor expresiuni proprii pentru introducerea limbii române în materie de drept civil, procedură civilă, drept comercial, cambial, falimentar și al altor legi corelative – întocmit în urmarea codurilor române*. (Magyar–román) gyakorlati szótára a román nyelvnek magánjogi, polgári perrendtartási, kereskedelmi, váltó- és csődjogi, valamint más ezekkel vonatkozásban levő anyagban bevezetésre alkalmas jogi műkifejezések, más kifejezőmódok és szavaknak a román törvénykönyvek nyomán összeállítva. Sibiu.
- Hegedűs Sándor – Kiss András – Nemes István (szerk.) 1978. *Román–magyar jogi szótár*. Kolozsvár: Kriterion Kiadó.
- Hegedűs Sándor – Kiss András – Nemes István (szerk.) 2006. *Román–magyar jogi szótár*. Kolozsvár: Kriterion Kiadó. 2. kiadás. Átdolgozta és kibővítette: Deák Levente és Osváth Judit. Kolozsvár: Kriterion Kiadó.
- Kiss András 1972. Román–magyar jogi szótár. *Korunk* XXXI/10: 1471–1475.
- Kiss Géza 1946. *Román magánjog: Első rész. Általános tanok*. Cluj: Lito Schildkraut.
- Kokoly Zsolt 2020. A jogi oktatás története Erdélyben. In: Veress Emőd (szerk.) *Erdély jogtörténete*. 2. bővített és javított kiadás. Kolozsvár–Budapest: Forum Iuris – HVG-ORAC.
- László Endre 1948. *Tételesjogi gyakorlatok román nyelven*. Kolozsvár: Romániai Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetsége.
- Lupan, Ernest (szerk.) 1981. *Îndrumar de terminologie juridică româno-maghiară: drept civil – partea generală: persoanele*. Cluj-Napoca: Universitatea „Babeș-Bolyai”. Facultatea de Drept.
- Lupán Ernő – Sztranyiczki Szilárd (szerk.) 2011. *Román–magyar magyarázó jogi szótár: polgárjog, általános rész, jogalanyok. Îndrumăr de terminologie juridică româno-maghiară: drept civil, partea generală, persoanele*. Kolozsvár: Scientia Kiadó.
- Péntek János 2007. Transzilvanizmusok, romanizmusok és a határtalanítás programja. In: Maticsák Sándor (szerk.) *Nyelv, nemzet, identitás I*. Debrecen–Budapest: Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság. 115–124.

- Péntek János 2009. A(z anya)nyelv a tudományos képzésben és a tudományművelésben. In: Bálint Emese – Péntek János (szerk.) *Oktatás nyelvek határán. Közelkép és helyzetkép a romániai magyar oktatásról*. Szabó T. Attila Nyelvi Intézet Kiadványai 5. Sepsiszentgyörgy: Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége.
- Péntek János 2012. Nyelvi tervezés és nyelvstratégia a Kárpát-medencében. In: Eplényi Kata – Kántor Zoltán (szerk.) *Térvesztés és határtalanítás. A magyar nyelvpolitika 21. századi kihívásai*. Budapest: Nemzetpolitikai Kutatóintézet – Lucidus Kiadó. 15–31.
- Péntek János – Benő Attila 2020. *A magyar nyelv Romániában (Erdélyben)*. Kolozsvár–Budapest: EME – Gondolat Könyvkiadó.
- Pop, Traian 1921. *Dicționar juridic român-maghiar și maghiar-român*. Cluj: Institut de Arte Grafice „Ardealul”.
- Sárosi-Márdirosz Krisztina 2012. A romániai és a magyarországi intézményrendszer különbözőségeiből fakadó fordítási problémákról. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* LVI/2: 151–163.
- Sárosi-Márdirosz Krisztina 2013. Jogi és hivatalos nyelvi hibák a romániai magyar audiovizuális médiában. In: Pletl Rita (szerk.) *Nyelvhasználat a romániai magyar audiovizuális médiában*. Kolozsvár: Scientia – Ábel Kiadó. 88–103.
- Sárosi-Márdirosz Krisztina 2016. A magyar jogi nyelv kialakulásának néhány aspektusa és változatai. In: Pletl Rita (szerk.) *Anyanyelvi beszédkultúra a romániai magyar audiovizuális sajtóban*. Kolozsvár: Ábel Kiadó. 62–67.
- Sárosi-Márdirosz Krisztina 2020. Az erdélyi magyar jogi nyelvben megjelenő szaknyelvi terminusok vizsgálata a román nyelvi hatás szempontjából. In: Benő Attila – Péntek János (szerk.) *Kognitív és pszicholingvisztikai szempontok a nyelvi érintkezések vizsgálatában*. A Szabó T. Attila Nyelvi Intézet Kiadványai 11. Sepsiszentgyörgy: Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége. 129–144.
- Sache, Neculaescu 2018. Capcanele ambiguității terminologice juridice românești. *Universul Juridic* 8: 7–32.
- Szabó Alajos – Cărpinișan, Cornel – Vozska, Ștefan – Gencsy Gyula (szerk.) 1925. *Jogi kifejezések és szavak gyűjteménye: magyar–román. Colectiunea terminilor și cuvintelor juridice: maghiar–român*. Odorheiu: Könyvnyomda R. T.
- Székely János 2014. A perorvoslatok rendszerének átalakulásában észlelhető közös tendenciák egyes európai államok polgári eljárásjogában. *Erdélyi Múzeum* 4: 240–254.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2017. Tervezés, (ön)értelmezés, fenntartás. A magyar nyelvstratégia lehetőségei és kötelességei. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) *A magyar nyelv jelene és jövője*. Budapest: Gondolat Kiadó. 487–507.
- Turnowsky Sándor – Dáné Tibor 1947. *Büntető törvénykezési jog*. Kolozsvár: „Victoria” Diákszövetkezet.
- Veres Valér 2015. *Népességszerkezet és nemzetiség*. Kolozsvár: Kolozsvári Egyetemi Kiadó.
- Veress Emőd 2018. Az erdélyi magyar jogi szaknyelv revitalizációja. *Magyar Jogi Nyelv* 2: 27–30.
- Veress Emőd 2020. Language and Law in Multiethnic Societies: The Case of Transylvania. *International Journal for the Semiotics of Law. Revue Internationale de Sémiotique Juridique*. 22/3: 929–944.
- Veress Emőd – Kokoly Zsolt 2016. *Jogászképzés a Bolyai Tudományegyetemen 1945–1959*. Kolozsvár: Forum Iuris.